

1. ArcelorMittal Kryvyi Rih. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> Accessed 15 Oct.2020.
2. Babirli, U.H., Kniaz, S.V., Pavlenko, O.P. "Directions for expanding the export potential of domestic enterprises in EU markets." *economy.in.ua*, www.economy.in.ua/pdf/3_2017/6.pdf Accessed 15 Oct.2020.
3. "White Paper. How to realize Ukraine's export potential in the context of globalization. Proposals on the policy of promoting the development of Ukrainian exports." *platforma-msb.org*, wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf. Accessed 15 Oct.2020.
4. *Large Economic Dictionary*, ed. prof. A.N. Azrilana. 4 ed.. Moscow, Institute of New Economy, 1999.
5. State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/ Accessed 15 Oct.2020.
6. Zhigalkevich, J.M., and O.V. Stanislavsky. "Features of foreign economic activity of domestic enterprises in terms of European integration." *Economic Bulletin of NTUU "KPI"*, 2019, pp.116-123.
7. Kozik, M.O. "Influence of export potential on the development of the economic complex of regions in the conditions of intensification of European integration processes." *investplan*, www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/25.pdf. Accessed 15 Oct.2020.
8. Liashko, I.I. "Development trends and mechanisms for regulating international trade in services in the context of globalization." *MANAGER*, no.4 (73), 2016, pp. 47-52.
9. Malska, M. "Theoretical and methodological principles of assessing the place and role of services in the national economy." *Bulletin of Lviv University. International Relations Series*, Issue 28, 2011, pp. 253–261.
10. Kernel official website, www.kernel.ua/ua/ Accessed: 15 Oct.2020.
11. Saveliev, E. *International economics: the theory of international trade and finance: a textbook for undergraduates in international studies. economy and state. services*. Ternopil, Economic Thought, 2002.
12. Structure of the Classification of Foreign Economic Services. *ligazakon*, search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST002242.html. Accessed 15.10.2020.
13. "Top 100 Ratings of the largest." Delo, delo.ua/get_file/id/top-1002018small.pdf. Accessed. 15 Oct.2020.

УДК 327.8:339.5: 339.9

doi: 10.15330/apred.2.16.62-76

Саркісян Л.Г.¹, Самсонова Л.В.²

ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ В ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ¹

¹Київський національний торговельно-економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра світової економіки,
вул. Кіото, 21, м. Київ,
76010, Україна,
тел.: (044) 531 48 72,
e-mail: l.sarkisian@knute.edu.ua

²Київський національний торговельно-економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра світової економіки,
вул. Кіото, 21, м. Київ,
76010, Україна,

¹ Статтю було підготовлено за сприяння Національного фонду досліджень України (конкурс «Підтримка досліджень провідних та молодих учених») в рамках проекту «Торговельно-економічна політика держави в умовах гібридної війни (2020.02/0245)».

Анотація. Статтю присвячено дослідженню гібридних загроз в торговельно-економічних відносинах, які передбачають посилення протекціоніських та неопротекціоністських заходів зовнішньоторговельній сфері, отримання контролю на інвестиційними потоками, кібер-атаки на економічні та інфраструктурні об'єкти держави-об'єкта агресії під час формування та реалізації зовнішньоекономічної стратегії держави-агресора. Актуальність теми зумовлена тим, що в останнє десятиріччя змінився характер ведення міждержавних конфліктів, які набули ознак гібридних не тільки у зовнішньополітичній сфері, але й зовнішньоторговельній. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних підходів до визначення ролі гібридних загроз при формуванні зовнішньоекономічної політики держави.

У статті систематизовано підходи до визначення гібридних війн та їх ознак, як таких, що підривають основи національної безпеки через політичні, економічні, інформаційні та інші інструменти та передбачають розмиття меж відповідальності за одного боку, та централізоване та скоординоване управління з іншого. Визначено особливості здійснення гібридної агресії в Україні Російською Федерацією, та проаналізовані її основні прояви в зовнішньоекономічній сфері. Ідентифіковані напрями реалізації гібридних загроз у торговельно-економічних відносинах. Досліджено основні види торговельних обмежень, які були використані Російською Федерацією для підвищення рівня вразливості економічної системи України. Проведений критичний аналіз торговельних інтервенцій, серед яких виокремлено: тарифні та нетарифні (антидемпінгові заходи, субсидування, фітосанітарні вимоги, тощо) обмеження, санкції, фінансові заходи, захист прав інтелектуальної власності та інші.

В результаті дослідження обґрунтовано, що своєчасна та виважена зовнішньоекономічна політика із протидії гібридним загрозам, яка є синхронізованою із загальною стратегією, може суттєво пом'якшити та/або уникнути наслідків агресивних дій.

Ключові слова: гібридна війна, обмежувальні заходи, торговельно-економічні відносини, загрози.

Sarkisian L.G.¹, Samsonova L. V.²

HYBRID THREATS IN TRADE AND ECONOMIC RELATIONS¹

¹ Kyiv National University of
Trade and Economics,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of World Economy,
Kyoto Str, 21, Kyiv,
76010, Ukraine,
tel.: (044) 531 48 72,
e-mail: l.sarkisian@knute.edu.ua

² Kyiv National University of
Trade and Economics,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of World Economy,
21 Kyoto Str, Kyiv,
76010, Ukraine,
tel.: (044) 531 48 72,
e-mail: l.samsonova@knute.edu.ua

¹ The article was prepared with the assistance of the National Research Fund of Ukraine (competition "Support to research of leading and young scientists") in the framework of the project "Trade and economic policy of the state in a hybrid war (2020.02 / 0245)".

Abstract. The article is devoted to the study of hybrid threats in trade and economic relations, which include strengthening protectionist and neo-protectionist measures in foreign trade, gaining control over investment flows, cyber-attacks on economic and infrastructural objects of the state-object of aggression in formulating and implementing foreign economic strategy by the aggressor state. The relevance of the topic is due to the fact that in the last decade the nature of interstate conflicts has changed, which have become hybrid not only in the foreign policy sphere, but also in foreign trade. The purpose of the article is to substantiate the theoretical and methodological approaches to determining the role of hybrid threats in the formation of foreign economic policy.

The approaches to defining hybrid wars and their features as undermining the foundations of national security through political, economic, informational and other instruments and providing blurring of responsibilities on the one hand, and centralized and coordinated management on the other are systematized in the article. The peculiarities of hybrid aggression in Ukraine by the Russian Federation are determined, and its main manifestations in the foreign economic sphere are analyzed. The directions of hybrid threats realization in trade and economic relations are identified. The main types of trade restrictions that were used by the Russian Federation to increase the level of vulnerability of the economic system of Ukraine are studied. A critical analysis of trade interventions, including: tariff and non-tariff (anti-dumping measures, subsidies, phytosanitary requirements, etc.) restrictions, sanctions, financial measures, protection of intellectual property rights and others is made.

A timely and balanced foreign economic policy is reasonable to adopt for countering hybrid threats. The policy needs to be in line with the overall government strategy, and can therefore significantly mitigate and / or avoid the effects of aggressive action.

Key words: hybrid war, restrictive measures, trade and economic relations, threats.

Вступ. Глобалізація сучасних міжнародних процесів (політичних, економічних, соціальних, екологічних) створює нову систему загроз для національних урядів, які мають бути готовими швидко та комплексно реагувати на виклики із мінімальними втратами для економічних систем.

Поняття гібридної війни або гібридних загроз аналізується закордонними та вітчизняними вченими й практиками вже більше 20 років. Зокрема, серед вчених, які досліджували еволюцію гібридних воєн в ХХІ столітті, виділяють Ф. Хофмана, Х., Сміт, М. Далтона, М. Шоу. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток досліджували такі вітчизняні вчені: В. Юрчишин, М. Гончар, В. Горбуліна, В. Мартинюк та С. Кулицький.

Однак, слід зазначити, що технології та інструменти гібридної війни модифікуються в залежності від об'єкта агресії та часового лагу, тому доцільним буде розглянути на прикладі україно-російського конфлікту особливості застосування та протидії гібридним загрозам.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних підходів до визначення ролі гібридних загроз при формуванні зовнішньоекономічної політики держави.

Результати. Трансформаційні процеси в глобальній економіці зумовлюють розвиток нових форм співпраці між країнами та розширення переліку акторів, залучених в ці процеси. Серед головних характеристик глобальної економіки виокремлюються: геополітичні протистояння, (нео)-протекціоністські наміри, погіршення поточних можливостей і перспектив розширення інтеграційних процесів, послаблення впливовості міжнародних інститутів, насамперед, у сфері торгівлі [1, с. 59].

Міжнародна економічна система активно залучена в трансформаційні процеси, які здійснюються гібридними засобами. Формування нового економічного порядку в умовах стрімких глобалізаційних процесів може бути суттєво ускладненим без врахування гібридних загроз, вплив яких суттєво підвищився за останнє десятиріччя. Зміщення акцентів від традиційних засобів ведення міждержавних конфліктів до

гібридних створює додаткові перепони для їх ідентифікації та створення відповідної та діючої системи протидії.

Глобалізаційні виклики, пов'язані із нівелюванням кордонів, стрімким розвитком інформаційних технологій та розвитком фінансових центрів (в тому числі, офшорних та «низько податкових» юрисдикцій) збільшують межі вразливості національних політичних та економічних систем. Традиційні джерела для формування гібридних загроз в умовах глобалізації (переважно, ресурсні) доповнюються нетрадиційними, які науковці умовно виокремлюють в мережеві.

Сила мереж - явище сучасного світу і пов'язане з глобалізацією, тому мережі, які можуть бути популярними рухами та ідеями, знаходять підтримку за межами своїх областей та регіонів і можуть поширюватися швидше, ніж будь-коли раніше. Це робиться за допомогою медіамереж та сучасних інформаційних технологій [2].

Відповідно, в умовах зростаючої невизначеності, формуванні нових політичних та економічних засад міжнародної співпраці, посиленні глобальних викликів (міжнародний тероризм, зростання нерівності, пандемічні загрози, тощо) збільшилась зацікавленість науковців та експертів у вивченні поняття гібридних війн. Дискусія щодо поняття та особливості формування та реалізації загроз особливо актуалізувались у міжнародній та національній спільноті після російської агресії в Україні в 2014 (анексія АР Крим, військові дії в Донецькій та Луганській областях).

Прийнято вважати, що термін «гібридна війна» набув поширення в кінці 1990-х рр. в середовищі американських військових теоретиків у зв'язку з аналізом так званих гібридних загроз. Вже на початку 2000-х рр. термін «гібридна війна» використовувався в деяких документах військового планування США при формулюванні поточних загроз. Не всі військові теоретики і академічні вчені приймають термін «гібридна війна», так само як не всі вважають новим, описуваний ним феномен [3]. Однак і в експертному співтоваристві, і в університетському середовищі переважає інша точка зору. Так, західні «стратегі» вказують на необхідність брати до уваги серйозні якісні зміни, які зазнають сучасні збройні конфлікти [4].

Погоджуючись з тим, що традиційні війни продовжують залишатися серйозним предметом аналізу, в XXI ст. домінуючими стають збройні конфлікти, в яких беруть участь не армії, а організовані угруповання людей, званих терористами, бандитами, бунтівниками тощо. Вони спираються не стільки на професіоналізм (і ще менше - на існуючі інститути), скільки на харизматичність лідерів і відданість прихильників, що підкріплюється фанатизмом і ідеологією [5].

Більш того, як говорить Ф. Хоффман, XXI ст. стає століттям гібридних воєн, в яких ворог вже сьогодні миттєво і злагоджено використовує складну комбінацію дозволеної зброї, партизанську війну, тероризм і злочинну поведінку на полі бою, щоб домогтися реалізації політичних цілей [6].

Гібридні війни, на думку дослідників, які вважають їх особливим типом збройного конфлікту, поєднують у собі ознаки «асиметричних» і «нерегулярних» військових зіткнень, і разом з тим відрізняються від них. Дослідження різних аспектів гібридних загроз не сформувало єдиного підходу у науковців до термінологічного формулювання гібридних війн (табл.1). В цілому, більшість дослідників поділяють думку щодо того, що гібридна війна є загальним терміном, який об'єднує в собі ряд типових ознак, зміст яких може змінюватись в залежності від об'єктів агресії та часового діапазону. Доцільно відзначити, що суттєвою відмінністю гібридних воєн є залучення недержавних або позадержавних акторів та розмиття меж відповідальності ініціаторів агресії.

Основні підходи до визначення поняття гібридних воєн

Table 1

Basic approaches to defining the concept of hybrid wars

Термін	Визначення
Гібридна війна	зусилля або низка зусиль, спрямованих на досягнення цілей своєї безпеки за рахунок суперника, використовуючи засоби, що виходять за рамки тих, що пов'язані з рутинними державними апаратами і не мають засобів, пов'язаних з прямим військовим конфліктом [7].
Агресія гібридного типу	це комплекс різнорідних впливів на противника регульованої величини і комбінованого характеру, що застосовуються згідно з варіативним алгоритмом, де військові засоби не є домінуючими, їх застосування ретельно маскується і заперечується, а сам акт агресії генерує невизначеності, що ускладнюють його ідентифікацію [8].
Гібридна війна	це ситуація, коли країна, крім поєднання інших засобів (тобто економічних, політичних та дипломатичних), вдається до відкритого використання збройних сил проти іншої країни або недержавного суб'єкта [9].
Гібридна війна	це комбінація традиційних та нетрадиційних методів ведення війни, які включають використання сил спеціального призначення, нерегулярних збройних формувань, підтримку внутрішніх заворушень та сепаратистських рухів, інформаційну війну та пропаганду, дипломатичні заходи, кібератаки, економічний тиск [10].
Світова гібридна війна	це новітнє глобальне міжнародне протистояння, яке виникає в умовах сучасного геополітичного устрою, боротьба за домінування і впливи, яка ведеться силами держав, їх коаліцій та позадержавними акторами [11].
Гібридна війна	новим є те, що гібридна війна перейшла з тактичного рівня і функціонує на стратегічному, підкріплена новими вимірами, такими як: глобалізація; складне геостратегічне середовище; передові технології (кібер-); та інформаційний попит [12].

*створено авторами за 7-12

Сутністю такого типу агресії є руйнування однієї державою іншою комплексним комбінованим застосуванням сил і засобів військового і невійськового характеру в різних вимірах (політичному, економічному, воєнному, гуманітарному та ін.), але концентрованих на меті знищення противника шляхом підриву його життєвих потенціалів зсередини при певних діях ззовні через ініціювання процесу його автодеструкції [8, с. 37]. Що значно розширює усталений порядок дій у військових умовах, із суттєвим переліком внутрішніх агентів впливу (в тому числі, економічних), які підривають основи національної безпеки через політичні, економічні, інформаційні та інші інструменти.

Засоби ведення гібридної війни використовуються вкрай скоординовано та синхронізовано для створення синергетичних ефектів поза безпосереднім елементом влади. Ця синхронізація має ефект дії мультиплікатора сили. Це, в свою чергу, передбачає, що гібридна війна вимагає або, принаймні, може використовувати високий ступінь централізованого оперативного управління та управління та стратегічної координації елементів влади, а не лише єдність зусиль між елементами [13]. Розглядаючи окремі елементи без розуміння загальної сутності ведення гібридних воєн та центру формування загроз, нескоординована стратегія реагування може тільки збільшити вразливість системи.

Від інших збройних конфліктів гібридна війна відрізняється тим, що вона заснована не стільки на застосуванні сили, скільки на використанні інформації. Асиметрична або нерегулярна війна перетворюється в гібридну тоді, коли центр ваги зміщується в інформаційну сферу. Гібридна війна втягує в антагонізм все населення і охоплює всі ділянки інформаційного простору, включаючи друковані та електронні ЗМІ, інтернет та кібератаки, організацію семінарів, навчальних курсів з читанням лекцій для прихильників опозиційних рухів тощо. Вона поширюється на всі сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, культурну. Її мета – ментальна складова і сама система суспільного устрою противника. Таким чином, гібридні війни це не тільки збройні конфлікти, які не мають меж у часі, у просторі, або в використовуваних засобах. Головна відмінність гібридних воєн в тому, що вони розмивають кордони, що відокремлюють війну від інших форм політичного, економічного або ідеологічного протистояння. Однією з істотних рис гібридних воєн є нехтування всіма нормами моралі і доброчесності, використання найбрудніших соціальних технологій, що включають поширення чуток, брехня, наклеп, спотворення фактів, фальсифікацію історії і тощо.

Для «успіху» гібридної війни потрібні вразливі місця та засоби, що дозволяють їх використовувати для досягнення власних цілей агресором. Їх аналіз має вирішальне значення для оцінки ступеня вразливості [14]. Адже, опоненти в гібридній війні не визнають правил, їхнім принциповим підходом є уникнення передбачуваності та пошук можливостей в неочікуваних комбінаціях [15].

На думку фахівців, Росія та Китай є двома провідними гравцями, які здійснюють гібридну агресію в адресу інших країн [16]. Китай, наприклад, використовує примусові практики, зокрема, у формі ініціативи "Пояс і шлях" (Belt and Road Initiative - BRI), з метою розширення своєї бази впливу та використання угод з країнами-учасницями - "дипломатією, що затримує борги" - для формування їхньої політики відповідно до китайських інтересів [7].

Перелік країн, які відчули на собі наслідки гібридних воєн, поступово розширюється, і включає в себе як розвинуті країни, так і країни, що розвиваються. На пострадянському просторі першою країною стала Грузія у 2008 році, проти якої були застосовані як військові заходи, так і торговельно-економічні. Україна почала використовувати термін «гібридна війна» лише у 2014 році, після здійснення акту агресії Російською Федерацією. В поточному періоді Україна і Грузія відчули на собі всі 4 етапи гібридної війни – формування стратегії, розробку операцій, проведення операцій та консолідацію результатів [17]. Стратегія реалізації гібридної війни виявилась успішною через наявність численних вразливих місць при формуванні та реалізації державної політики із відповідним рівнем інституційної сталості та структурних компонентів.

Також, вразливість України зумовлена тим, що сірі безпекові зони вважають головними джерелами гібридних загроз у світі [11, с. 16]. Збереження статусу

позаблокової країни та відмова від ядерного потенціалу створили суттєві перешкоди для підвищення рівня національної безпеки та резистентності системи в цілому.

Практично весь час, починаючи з 1991 року, Україна не приділяла належної уваги зміцненню власної безпеки, вважаючи, що її оточення є потенційно дружнім і не несе серйозних загроз безпеці держави і суспільства. Наприклад, у попередній Военній доктрині України від 2004 року відзначені «прагнення більшості держав світу до обмеження використання військової сили як засобу досягнення політичних цілей» і «зміцнення довіри та поширення міжнародного співробітництва у військовій сфері». В результаті, рік у рік система безпеки України послаблювалася, що виражалось не лише в нездатності Збройних Сил виконувати свої завдання за призначенням, але й в ослабленні державної системи в цілому та її окремих безпекових компонентів зокрема – правоохоронної системи, економіки, енергетики, інформаційного простору, кіберсфери, вимірів прав людини, міжетнічних і міжконфесійних відносин, політичної системи [18].

Доцільно розглянути, які «слабкі» зони безпеки України були використані для ескалації конфлікту Російською федерацією. По-перше, це наявність всередині країни потужного конфліктогенного потенціалу, який може бути використаний для розв'язування проти неї війни, в тому числі гібридного характеру. Важливою складовою будь-якої гібридної війни виступає подібність країн за релігійними, етнонаціональними, мовними та іншими ознаками, чим більше подібностей, тим більша ймовірність ефективного використання технологій гібридних воєн. Територіальна близькість та сильніші зовнішні комунікації з потенційною країною агресором, порівняно до внутрішніх комунікацій, можуть також бути пусковим механізмом гібридних загроз.

Воєнна організація України напередодні агресії на початку 2014 року характеризувалася як слабка, розбалансована і нездатна виконувати завдання із захисту суверенітету і територіальної цілісності держави. Більшість (51,4%) з 37 українських експертів, які взяли участь в опитуванні, проведеному з 18 по 28 серпня 2017 року Центром глобалістики «Стратегія XXI» за підтримки ЄС і Міжнародного фонду «Відродження», назвали відсутність дієздатної української армії другим за важливістю фактором початку агресії Росії проти України [19]. За своєю чисельністю та планами застосування Збройні Сили могли бути використані (теоретично) у невеликому локальному конфлікті, але їхня неготовність до застосування зброї та повністю централізована система військового управління не дозволили неуккомплектованій армії захистити навіть самих себе, що наочно продемонструвала окупація Криму [18].

Розвал СРСР став однією з рушійних сил для розриву економічних зв'язків між країнами пострадянського простору через введення мит, зборів і платежів, формування національних безпекових інституцій, патентні та інші обмеження. Росія дуже швидко почала застосовувати практику збереження і розширення економічних відносин, де, ґрунтуючись на різниці економічних потенціалів та значному контролі над бізнесом, включаючи крупний приватний капітал, розпочала активну економічну експансію. Цілями такого процесу можна назвати: 1) прив'язування країн пострадянського простору до ринку РФ; 2) захоплення ключових економічних активів з їх подальшим знищенням або екстенсивним використанням без суттєвої модернізації; 3) експансія на фінансовий ринок і в сферу банківських послуг; 4) поширення корупційних практик та схем; 4) консервація енергетичної залежності новоутворених країн від РФ та енерговитратності їхніх економік [18].

Економічна сфера є одним із найважливіших сегментів російської гібридної війни проти України. Причому своя специфіка цієї російської гібридної агресії полягає в тому, що відповідні дії часто мають не лише суто економічний характер, а до того ж

доволі тісно переплітаються із соціальними процесами в українському суспільстві [20]. З 2013 року спостерігалось суттєве зниження зовнішньоекономічної активності РФ в Україні, що знайшло відображення як в інвестиційних потоках, так і зовнішньоторговельних. За даними Національного банку України, прямі інвестиції в Україну із РФ скоротились із 2074,4 у 2015 р. до 290 млн. США у 2019 р., що свідчить про значне зниження інвестиційної активності та згорання проектів із національними підприємствами (без врахування компаній російського походження, які були зареєстровані в «низько податкових» юрисдикціях і зберегли свою присутність в Україні) (рис.1).

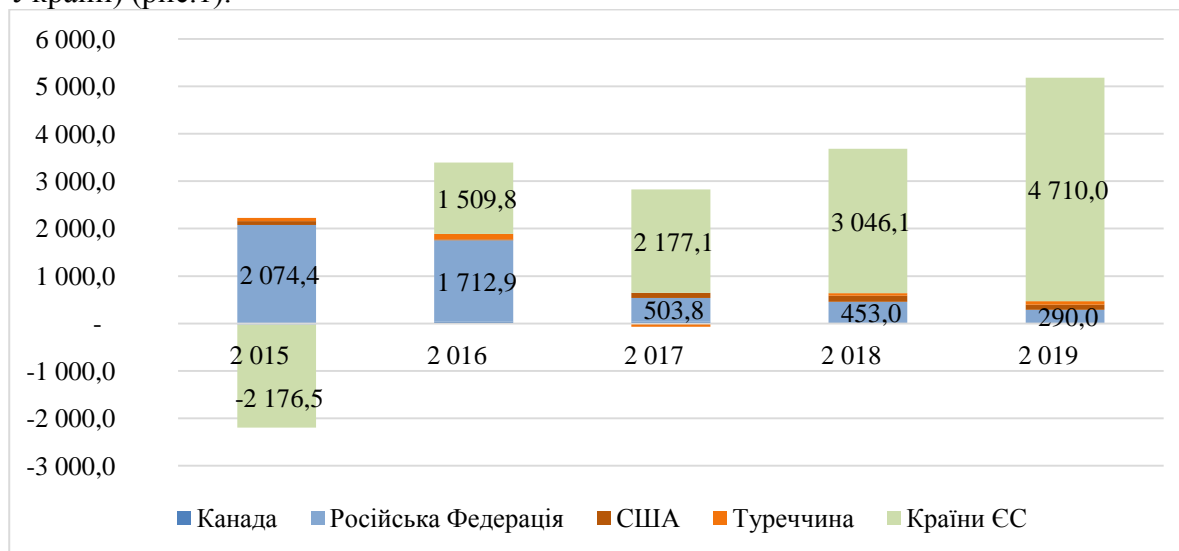

Рис. 1. Прямі інвестиції в Україну за окремими країнами, млн. дол. США.

*створено авторами за [21]

Fig. 1. Direct investment in Ukraine by individual countries, million dollars USA.

Більша частина підприємств машинобудівного та військово-промислового секторів України була орієнтована на співпрацю з російськими компаніями як наслідок збереження ще радянських виробничих ланцюжків, їх приватизації чи контролю з боку фінансово-промислових груп російського походження або орієнтованих на отримання прибутків без капіталовкладень. Уже після захоплення Криму та вторгнення в Донецьку і Луганську області низкою нормативно-правових документів було обмежено співпрацю військово-промислового сектору України з РФ, а частина підприємств, що залишилася на окупованій території, була вивезена до Росії або демонтована на металобрухт. РФ всіляко сприяла приходу російських компаній та окремих бізнесменів на український ринок та їхній участі у приватизації. Станом на 2014 рік у кожному десятому з 200 найбільших підприємств України власниками були російські бізнесмени [22]. Після початку російської агресії частину активів було продано, частину передали в управління нашвидкуруч створеним у Європі компаніям [23], як, наприклад, AMIC Energy Holding GmbH було передано понад 200 АЗС російської компанії «Лукойл». Попри суттєвий прогрес, Україна залишається прив'язаною до РФ у низці сфер.

Стрімке скорочення російської присутності в економічній зумовлена обмеженнями на законодавчому рівні як з української сторони починаючи із 2014 р., так і з російської. Кількість протекціоністських заходів, обмежуючих доступ на внутрішній ринок, суттєво зростала із 2013 року, та досягла свого максимуму у 2016 р (76 заходів) (рис.2). Під час формування кількісних показників враховувались наступні обмеження: санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі, заходи по

обмеженню інвестиційної активності, фінансові заходи, субсидування, антидемпінгові заходи, експортні квоти, тарифні заходи, захист інтелектуальної власності, тощо.

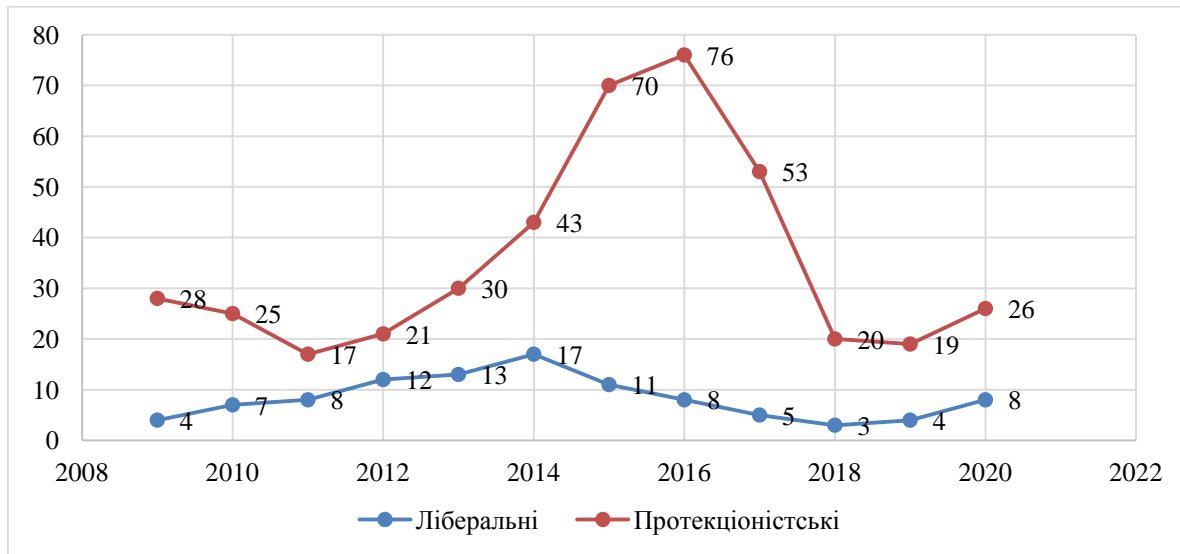

Рис. 2. Кількість інтервенцій в торговельно-економічні відносини України Російською Федерацією, 2008-2020 рр.

*створено авторами за [27]

Fig. 2. The number of interventions in trade and economic relations of Ukraine by the Russian Federation, 2008-2020.

Слабка диверсифікованість зовнішньої торгівлі України, її історична залежність від російських постачальників та споживачів у виробничих ланцюгах – чинники, що надали РФ можливість зробити торгівлю головною мішенню агресії проти України в економічній сфері. Знакові негативні зміни торговельної політики РФ щодо України розпочалися ще у середині 2013 р., після того як тодішній український уряд анонсував наміри щодо підписання Угоди про асоціацію України з ЄС. У відповідь на посилення європейського вектору в українській політиці уряд РФ ініціював застосування загороджувальних заходів із порушенням усіх норм міжнародного права [11, с. 284].

З липня 2013 р., після відмови російської сторони продовжувати дію підписаної у 2011 р. Угоди [24] про регулювання поставок сталевих труб, до української трубної продукції почали застосовувати антидемпінгові мита, що для окремих видів труб сягали 40 % митної вартості. У липні 2013 р. санітарною службою було запроваджено заборону на ввезення до РФ української кондитерської продукції. Наприкінці вересня 2013 р. на тривалий термін було призупинено дію сертифікатів на вантажні вагони українського виробництва, а також запроваджено спеціальні мита на столовий і кухонний порцеляновий посуд, що ввозиться на територію Митного союзу, від чого найбільше постраждали саме українські виробники. Протягом 2014–2015 рр. ситуація загострилася: торговельні обмеження з боку РФ торкнулися української продукції молокопереробної галузі, рослинництва (картоплі та кукурудзи), було заблоковано транзит українського цукру до країн Середньої Азії. Для всіх без винятку українських товарів, які завозяться до РФ, були посилені процедури митного контролю [11, с. 284].

Після початку агресії РФ розгорнулася широка громадська кампанія проти російських товарів на українському ринку [25]. Зі свого боку, РФ ще у 2013 році задіяла торговельно-економічний компонент гібридної агресії, одночасно зупинивши імпорт

великого спектру продукції з України [26]. Відтак Україна та Росія запровадили низку санкцій, які створили додаткові передумови для скорочення товарообігу.

Росія розпочала підготовку до торговельної війни з Україною ще на початку 2000-х, проте лише у 2014р. було затверджено низку офіційних документів, які дозволяли реалізувати у подальшому ці наміри (зокрема, План сприяння імпортозаміщенню у промисловості). Згодом було затверджено 20 галузевих планів з розробки і випуску продукції імпортозаміщення (усього 2284 позиції, кожна з яких була погоджена профільними міністерствами і монополіями, які формували попит) [1, с. 170].

Наслідком такої ґрунтовної стратегічної політики стало суттєве зростання товарних груп, які підпадають під торговельні обмеження (рис. 3.). Найбільших обмежень зазнали машинобудівна та сільськогосподарські сфери, тісно пов'язані до 2014 року із російським ринком.

Рис. 3. Кількість негативних втручань в торговельно-економічні відносини України Російською Федерацією, 2010-2020 рр.

*створено авторами за [27]

Fig. 3. The number of negative interventions in trade and economic relations of Ukraine by the Russian Federation, 2010-2020

Унаслідок тривалого торговельного протистояння між Україною та РФ, вітчизняні товаровиробники аграрної продукції вже в 2014 р. усвідомили незворотність втрати російського ринку та необхідність пошуку альтернативних ринків збуту виробленої продукції. Поступово вирішуючи питання адаптації до вимог безпечності та якості кінцевої продукції, а також інших технічних регламентів, вони розширюють поставки як традиційним покупцям, так і на нові вимогливі ринки країн ЄС, Китаю, Ізраїлю, Єгипту, інших країн Азії та Перської затоки [11].

Хоча падіння товарообороту сягнуло мінімуму в 2016 році, у перші місяці 2017 року, за даними Держстату та Митної служби, зафіксовано його зростання [28] (рис. 4). Попри війну, Україна продовжує торгувати з агресором. Значна частина українського машинобудування не може знайти ринків збуту поза пострадянським простором з огляду на багаторічні виробничі зв'язки та схожість технологічного відставання. На рівні держави не були відпрацьовані механізми інтеграції відповідних українських підприємств до європейських виробничих циклів, а їхні власники шукають шляхи збереження економічних зв'язків з Росією, а не готують масштабні інвестиційні

проекти для кардинального переоснащення виробництва. Політичними рішеннями заблоковано співпрацю більшості підприємств українського ВПК з російськими компаніями, але продовжується експорт товарів (наприклад, металевих напівфабрикатів), які можуть використовуватися для виробництва озброєнь.

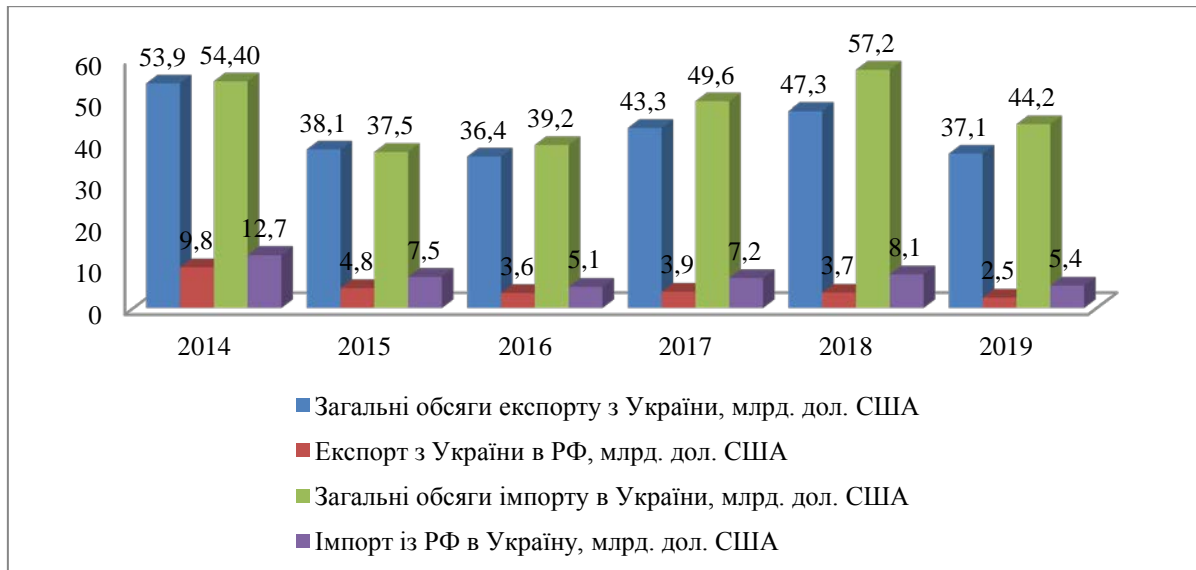

Рис. 4. Обсяги та динаміка торгівлі України з Російською Федерацією, 2014-2019 рр.
*створено авторами за [29]

Fig. 4. Volumes and dynamics of Ukraine's trade with the Russian Federation, 2014-2019

Наслідком комплексного застосування гібридної стратегії в торговельно-економічній сфері стало переорієнтування економічних та торговельних контактів та їх значна диверсифікація, пов'язана як із відкриттям об'єднаного європейського ринку, так із ринками інших країн.

В цілому, зниження зовнішньоторговельної залежності від РФ відповідає національним економічним інтересам та зміцнює економічні можливості у протидії гібридним загрозам [11, с. 291].

Висновки. Поняття гібридної війни або гібридних загроз аналізується закордонними та вітчизняними вченими й практиками вже більше 20 років, однак для Української держави це поняття ввійшло майже до всіх сфер життя відносно недавно. На думку вчених-представників конструктивістської течії, війна може стати гібридною, якщо має місце хоча б один з наступних факторів: 1) різноманіття типів учасників, що еволюціонують в рамках гетерогенної системи і, які рухаються в силу різноманіття мотивів з переважанням економічних і культурних інтересів; 2) мінлива конфігурація битв, що надає перевагу то одній, то іншій воюючій стороні; 3) відмова противників від діалогу і/або повторюваний провал переговорів; 4) слабкість і/або відсутність інтеграційних інститутів. Досвід такого формату війни відчула вже не одна країна світу, найбільш масштабно вони проявляються у гібридних конфліктах в Грузії та Україні.

За дослідженням, яке було проведено Європейським Парламентом, жодна із країн Східного Партнерства (Білорусь не досліджувалась), не готова реагувати на гібридні загрози. Загалом, не існує законодавчої бази, яка могла б чітко визначити адміністративні завдання установ чи кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди країні чи громадянам в результаті використання гібридної тактики. Однак, Україна була більше, ніж просто не готова до протидії гібридним загрозам. Слабкість системи

безпеки України перед початком воєнного конфлікту відслідковувалась майже у всіх сферах політичного, суспільного, економічного, культурного, релігійного життя населення. Соціально-політичні конфлікти всередині країни; розбалансована і нездатна виконувати завдання із захисту суверенітету і територіальної цілісності держави воєнна організація; підірваний авторитет центральної влади; енергетична залежність України від країни-агресора; тісні бізнес-зв'язки між авторитетними особистостями РФ та українською бізнес-елітою; провали в політиці інформатизації суспільства; вразлива система політичних сил. Все це було використано країною-агресором для розпалювання як мілітарного так і немілітарного конфлікту на теренах України.

Серед інструментів гібридної війни, активно впроваджувалися тарифні та нетарифні методи регулювання торговельних відносин, як з однієї сторони, так і з іншої. Зростання зовнішньоторговельного сальдо між Україною та РФ у 2017 році продемонструвало нездатність деяких українських галузей переорієнтувати свою продукцію на перспективні ринки Європи, Азії та Африки. Незважаючи на посилення торговельних бар'єрів та підвищення митних ставок торговельні відносини між країнами залишаються сталими. Боротьба України з торговельним тиском РФ не повинна обмежуватися дзеркальними санкціями. В умовах дедалі меншої прибутковості і прогнозованості російських ринків слід позбуватися вкоріненої залежності від них і включати весь арсенал доступних і дієвих заходів макроекономічної та зовнішньоторговельної політики, економічної дипломатії та міжнародного торговельного права.

Для протидії гібридній війні необхідний підхід «цілого уряду», тобто для забезпечення ефективності та результативності у формуванні успішного реагування на різноманітні гібридні загрози, що вимагає інтегрованих, скоординованих, синхронізованих, спільних протидій [30]. В цьому контексті перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямку можуть вбачатися у вивченні досвіду розвинутих країн у протидії гібридним загрозам та його адаптації до національних умов.

1. Юрчишин В. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні. Київ, 2019. 190 с.
2. Smith H. "In the era of hybrid threats: Power of the powerful or power of the "weak"? *Strategic Analysis October 2017*. URL: <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2017/11/Strategic-Analysis-October-2017.pdf> (дата звернення 30.10.2020)
3. Shaw M. The Contemporary Mode of Warfare? Mary Kaldor's Theory of New Wars. *Review of International Political Economy*. 2000. № 7 (1). pp. 171–180.
4. Арзуманян Р., Багдасарян. А. Теория войны в XXI веке. XXI век. 2011. № 3. URL: http://www.noravank.am/rus/journals/detail.php?ELEMENT_ID=5889 (дата звернення 30.10.2020)
5. Кревельд Мартин ван. Трансформация войны. 2015, 320 с.
6. Hoffman F. Conflict in the XXIst century: the rise of hybrid wars. N.Y. 2007.
7. Dalton M. Partners, Not Proxies: Capacity Building in Hybrid Warfare. 2020. URL: <https://www.csis.org/analysis/partners-not-proxies-capacity-building-hybrid-warfare> (дата звернення 30.10.2020)
8. Гончар М. Війни - XXI: полігібресія Росії. Київ, 2017. 241 с.
9. Pawlak P. Understanding hybrid threats. *Briefing European Parliamentary Research Service*. 2015. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA\(2015\)564355_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/564355/EPRS_ATA(2015)564355_EN.pdf) (дата звернення 30.10.2020)
10. Котенко А.О. Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту. *International relations, part "political sciences"*. 2017. № 13. С. 1-10.
11. Горбуліна В. П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ, 2017. 496 с.
12. Gunneriusson H. Hybrid Warfare and Deniability as Understood by the Military. *Polish Political Science Yearbook*. 2019. № 48(2). pp. 267–288.

13. Reichborn-Kjennerud E., Cullen P. What is Hybrid Warfare? *Policy Brief*. 2016. № 1. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/52131503.pdf> (дата звернення 30.10.2020)
14. Hadzhiev, B. Enablers of hybrid warfare: The Bulgarian case. *Journal of International Studies*. 2020. № 13(1). pp. 28-43.
15. Frank G. Hoffman. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p.
16. Dr. Jana Robinson. Paper for the 2018 Deterrence and Assurance Academic Alliance Conference "Thinking Outside the Silo: Creative Problem-Solving in Deterrence and Assurance" Cross-Domain Responses to Space Hybrid Provocations via Economic and Financial Statecraft. 2018. URL: https://www.stratcom.mil/Portals/8/Documents/AA_Proceedings/3.pdf?ver=2018-10-04-141147-287 (дата звернення 30.10.2020)
17. Уроки гібридного десятиліття: що треба знати для успішного руху вперед. Київ, 2019. URL: http://dea.edu.ua/img/source/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B0%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F/Hybrid_10.pdf (дата звернення 30.10.2020)
18. Мартинюка В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства. Київ, 2018. 106 с.
19. Сприяння розбудові можливостей України гарантувати безпеку суспільства в умовах гібридних загроз. результати експертного опитування. URL: https://geostrategy.org.ua/images/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E.pdf (дата звернення 30.10.2020)
20. Кулицький С. Економічна складова гібридної війни Росії проти України. *Україна: події, факти, коментарі*. 2016. № 20. С. 44–57.
21. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання "Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції" (МВФ, 2009). 2015-2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1> (дата звернення 30.10.2020)
22. Складено список найбільших російських активів в Україні. URL: https://ukr.lb.ua/economics/2014/03/19/259973_sostavlen_spisok_krupneyshih.html (дата звернення 30.10.2020)
23. Російський нафтогазовий бізнес в Україні під прикриттям: роль Медведчука (розслідування). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28523099.html> (дата звернення 30.10.2020)
24. Соглашение о регулировании поставок некоторых видов стальных труб, происходящих из Украины, на территории Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_50 (дата звернення 30.10.2020)
25. Бойкот російських товарів: за і проти. URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1368512-bojkot-rosijskih-tovariv-za-i-prot> (дата звернення 30.10.2020)
26. Торговий шантаж: мета Росії і перспективи стосунків. URL: <http://glavcom.ua/publications/121799-torgovij-shantazh-meta-rosiji-i-perspektivi-stosunkiv.htm> (дата звернення 30.10.2020)
27. Кількість інтервенцій в торговельно-економічні відносини України з Російською Федерацією. 2008-2022. URL: <https://www.globaltradealert.org/> (дата звернення 30.10.2020)
28. Поживанов М. Чому Україна продовжує торгувати з Росією? URL: <http://blog.liga.net/user/mpozhyvanov/article/26788.aspx> (дата звернення 30.10.2020)
29. Статистичні дані щодо зовнішньої торгівлі України з іншими країнами. 2014-2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 30.10.2020)
30. Nikolic, Nebojsa. (2018). Connecting Conflict Concepts: Hybrid Warfare and Warden's Rings. *Information & Security: An International Journal*. 41. 21-34. 10.11610/isij.4102.

References

1. Yurchyshyn, V. *Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine*, Kyiv, 2019.
2. Smith, Hanna. "Hybrid CoE Strategic Analysis 1: In the Era of Hybrid Threats: Power of the Powerful or Power of the 'Weak'?" Hybrid CoE - The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, 10 Nov. 2020, www.hybridcoe.fi/publications/hybrid-coe-strategic-analysis-1-in-the-era-of-hybrid-threats-power-of-the-powerful-or-power-of-the-weak/. Accessed 30 Oct. 2020.
3. Shaw, Martin. "The Contemporary Mode of Warfare? Mary Kaldor's Theory of New Wars." *Review of International Political Economy*, vol. 7, no. 1, 2000, pp. 171–180.
4. Arzumanyan, R., & A.Bahdasarian. "Theory of war in XXI century." *XXI century*, no. 3, 2011. www.noravank.am/rus/journals/detail.php?ELEMENT_ID=5889. Accessed 30 Oct. 2020.

5. Van Creveld Martin. *La Transformation De La Guerre*, 2015.
6. Hoffman, Frank. *Conflict in the XXIst century: the rise of hybrid wars*. Edition Potomac Institute for policy studies, 2007.
7. Dalton M. "Partners, Not Proxies: Capacity Building in Hybrid Warfare." *Center for Strategic and International Studies*, www.csis.org/analysis/partners-not-proxies-capacity-building-hybrid-warfare. Accessed 30 Oct. 2020.
8. Honchar, M. *Viiny - XXI: polihbresiia Rosii*, 2017.
9. Pawlak, P. "Understanding hybrid threats. Briefing European Parliamentary Research Service." *European Parliamentary Research Service Blog*, 23 June 2015, epthinktank.eu/2015/06/24/understanding-hybrid-threats/. Accessed 30 Oct. 2020.
10. Kotenko, A.O. "Hybrid war as a form of modern international conflict." *International relations, part "political sciences"*, no. 13, 2017, pp. 1-10.
11. Horbulina, V. P. *World Hybrid War: Ukrainian Front*. Kiev., 2017.
12. Gunneriusson, H. "Hybrid Warfare and Deniability as Understood by the Military." *Polish Political Science Yearbook*. Researchgate, www.researchgate.net/publication/335985275_Hybrid_Warfare_and_Deniability_as_Understood_by_the_Military. Accessed 30 Oct. 2020.
13. Reichborn-Kjennerud, E. & Cullen, P. "What is Hybrid Warfare?" *Policy Brief*, no. 1, 2016. core.ac.uk/download/pdf/52131503.pdf. Accessed 13 Dec. 2020.
14. Hadzhiev, Boyan. "Enablers of Hybrid Warfare: The Bulgarian Case." *Journal of International Studies*, vol. 13, no. 1, 2020, pp. 28–43. doi:10.14254/2071-8330.2020/13-1/2.
15. Hoffman, Frank. *Conflict in the XXIst century: the rise of hybrid wars*. Edition Potomac Institute for policy studies, 2007.
16. Robinson, Jana. "Paper for the 2018 Deterrence and Assurance Academic Alliance Conference "Thinking Outside the Silo: Creative Problem-Solving in Deterrence and Assurance" Cross-Domain Responses to Space Hybrid Provocations via Economic and Financial Statecraft." 2018. Stratcom, www.stratcom.mil/Portals/8/Documents/AA_Proceedings/3.pdf?ver=2018-10-04-141147-287. Accessed 30 Oct. 2020.
17. *Lessons of the hybrid decade: what you need to know to move forward successfully*. DEA, dea.edu.ua/img/source/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B0%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F/Hybrid_10.pdf. Accessed 30 Oct. 2020.
18. Martyniuka, V. *Hybrid threats to Ukraine and public safety. Experience of the EU and the Eastern Partnership*. Kyiv, 2018. 106 s.
19. "Promoting Ukraine's capacity building to ensure the security of society in the face of hybrid threats. the results of the expert survey." geostrategy.org.ua/images/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%8E.pdf. Accessed 30 Oct. 2020.
20. Kulytskyi, S. "The economic component of Russia's hybrid war against Ukraine." *Ukraina: podii, fakty, komentari*, no. 20, 2016, pp. 44–57.
21. *Statistics of the external sector of Ukraine according to the methodology of the 6th edition of the "Balance of Payments and International Investment Position Manual" (IMF, 2009). 2015-2019*. NBU, bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1. Accessed 30 Oct. 2020.
22. "A list of the largest Russian assets in Ukraine has been compiled." [lb.ua, ukr.lb.ua/economics/2014/03/19/259973_sostavlenn_spisok_krupneyshih.html](http://lb.ua/economics/2014/03/19/259973_sostavlenn_spisok_krupneyshih.html). Accessed 30 Oct. 2020.
23. "Russian oil and gas business in Ukraine under cover: the role of Medvedchuk" (investigation). [radiosvoboda, www.radiosvoboda.org/a/28523099.html](http://radiosvoboda.org/a/28523099.html). Accessed 30 Oct. 2020.
24. Agreement on regulation of supplies of certain types of steel pipes originating in Ukraine on the territory of the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation. *Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_50. Accessed 30 Oct. 2020.
25. "Boycott of Russian goods: pros and cons." [forbes, forbes.net.ua/ua/opinions/1368512-bojkot-rosijskih-tovariv-za-i-prot](http://forbes.forbes.net.ua/ua/opinions/1368512-bojkot-rosijskih-tovariv-za-i-prot). Accessed 30 Oct. 2020.
26. "Trade blackmail: Russia's goal and prospects for relations." [glavcom, glavcom.ua/publications/121799-torgovij-shantazh-meta-rosiji-i-perspektivi-stosunkiv.htm](http://glavcom.gov.ua/publications/121799-torgovij-shantazh-meta-rosiji-i-perspektivi-stosunkiv.htm). Accessed 30 Oct. 2020.
27. "The number of interventions in trade and economic relations between Ukraine and the Russian Federation. 2008-2022." [Globaltradealert, www.globaltradealert.org/](http://globaltradealert.org/). Accessed 13 Dec. 2020.
28. Pozhyvanov, M. "Chomu Ukraina prodovzhuie torhuvaty z rosiieiu?" [blog.liga, blog.liga.net/user/mpozhyvanov/article/26788.aspx](http://blog.liga.net/user/mpozhyvanov/article/26788.aspx). Accessed 30 Oct. 2020.

29. "Statistics on Ukraine's foreign trade with other countries. 2014-2019." Derzhavna sluzhba statyky, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 30 Oct. 2020.
30. Nebojsa, Nikolic. "Connecting Conflict Concepts: Hybrid Warfare and Warden's Rings." *Information & Security: An International Journal*, no.41, 2018, pp. 21-34. 10.11610/isij.4102.